

Hospodářské instrukce

Co jsou hospodářské instrukce?

Hospodářskými instrukcemi rozumíme souhrn pravidel a nařízení týkající se správy panství či jeho části. Jejich tvůrcem bývala zpravidla vrchnost a příjemcem byli členové správy panství, nejčastěji její představitelé (v pramenech označováni jako panští úředníci, správci, direktori apod.). HI sloužily jako stručné návody ke správě panství. Byly vydávány z důvodu zdokonalení hospodaření na panství, a to jak po správní, tak finanční stránce. Hospodářské instrukce (zejména ty nejstarší) mohly být ovlivněny záznamy původně pocházejícími z urbářů, zákoníků, selských a městských řádů. Na území zemí Koruny české se objevují už v 15. století, největšího rozmachu dosahují v 17. století, přičemž jsou vydávány až do 19. století.

Mezi hospodářsky rozvinutá panství s rozsáhlou správou patří statky pánů z Pernštejna, z Rožmberka a z Hradce.

Co bylo jejich součástí?

Nebyly psané podle jednotné šablony. Přibližně v druhé polovině 17. století začínají instrukce, vlivem třicetileté války, nabývat určité formy, neboť došlo k rozvrácení panského i poddanského majetku. Dvory byly vypáleny, pobořeny a vypleněny. Komorní velkostatky byly postiženy válkou a bylo nutno obnovit jednotlivá panství.

Mohly obsahovat práva a povinnosti správce, úředníků, služebníků a dalších osob na panství, seznam služebnictva, roční plat služebníků apod.

Jaký byl vývoj HI?

Přestože byly instrukce poměrně podrobné, ani jejich pečlivě vedené a obsáhlé záznamy nemohly zaručit, že bude panství vedeno v jejich duchu a podle přání vrchnosti. Někteří úředníci byli nepříteli schopní a nepořádní, neměli přehled o písemnostech, inventářích a pomůckách vedených v kancelářích, velkou roli také hrály neklidné časy první poloviny 17. století, kdy byla spousta registratur a archivů úřadů zničena z důvodů častých změn majitelů. Od 18. století se pak tyto manuály začínají kompetenčně definovat vzhledem k plnění veškerých funkcí, které daná vrchnost vykonávala – soudní, politická, hospodářská, obchodní, berní i vojenská. Hospodářské instrukce byly většinou psány v řeči, kterou se v dané vrchnostenské kanceláři úřadovalo. V 16. století převažovala čeština, dále to byla především němčina. Nejstarší známou hospodářskou instrukci vydal kolem roku 1525 Vojtěch z Pernštejna pro své úředníky (zejm. hejtmana) na panství potštejském, litickém a pardubickém. V 2. polovině 16. století pak zaznamenáváme stále větší počet instrukcí, nejčastěji vydávaných na panstvích pod správou Rožmberků. Hospodářské instrukce, avšak nejsou jen doménou kanceláří šlechtických velkostatků, tyto písemnosti ke správě panství se vztahovaly i na pozemky a poddané statků v majetku panovníka (jako příklad lze uvést Instrukci hejtmanskou na panstvích komorních z let 1603-1702).

Příklady instrukcí

Jednou z nejvýznamnějších instrukcí je „Zřízení o správě panství potštejského a litického vydané Vojtěchem z Pernštejna“. Dále pak „Zámkový pořádek“ vydaný Jindřichem z Hradce nebo „Hospodářské instrukce Desfourská na panství Hruborohozeckém, Semilském a Maloskálském“.

Využití z hlediska historiografie

Nesmíme zapomínat, že se jednalo o ideální předpisy, nemusely se realizovat v takové míře, v jaké byly napsány. Neodrážely reálný stav. Hospodářské instrukce patří mezi dosud nepřiliš badatelsky využívané písemné prameny, jsou chápány spíše jako pomocný pramen. Dosavadní bádání v nich vidělo převážně prameny pro poznání života poddaných, využívalo je také ke studiu života na hradech a zámcích. Ilustrují rozdíl mezi vrchnostenskou představou o fungování panství a realitou chodu panství.

Z hlediska rozdělení pramenů jsou instrukce písemným pramenem úřední provenience normativního charakteru.

Edice

Příklady:

KALOUSEK, Josef (ed.): Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626. Archiv český XXII. Praha 1905.

KALOUSEK, Josef (ed.): Řády selské a instrukce hospodářské 1626–1698. Archiv český XXIII. Praha 1906.

KALOUSEK, Josef (ed.): Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780. Archiv český XXIV. Praha 1908.

KALOUSEK, Josef (ed.): Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850. Archiv český XXV. Praha 1910.

KALOUSEK, Josef (ed.): Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779. Archiv český XXIX. Praha 1913.

Kde můžeme HI najít?

Hospodářské instrukce můžeme například najít v Národního archivu v Praze ve fondu Stará manipulace. Dále také ve státních oblastních archivech ve fondech velkostatků.

Digitalizované svazky Archivu českého můžeme najít na stránkách centra mediévistických studií: <https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v>